

Raus V. V. The choice features of resources for professional competence development of elementary school teachers in system of nonformal continuing education

This article is devoted one of the topical todays problem of nonformal education management of elementary school teachers, especially issue of the choice futures of resources of professional competence development of elementary school teachers in system of nonformal continuing education. Despite good research of the concept of professional competence in this article given mobile model of professional competence development of elementary school teachers with means of nonformal education.

Motivated the advantages of nonformal education means and given recommendations for choice of resources for professional competence development of elementary school teachers in system of nonformal continuing education. On the basis of the analysis of phychoiological and pedagogical literature given existing views of concept and importance of teachers activity by professional competence development, opened the main thoughts of definition of the concept of "creative personality" and main qualitative personal characteristics of teachers creative personality, development of this personal characteristics assists professional competence development. Opened the components of elementary school teachers professional competence, detailed described the stages of professional competence development according to teachers' experience, category and age: motivation, content and technology. Given blocks of nonformal education resources and recommendations for using of this resources according to teachers' professional competence development. Given recommendations for choice and using nonformal education resources according to teachers' stages of professional competence development. The main attention is given administrative aspects of professional competence development of elementary school teachers in system of nonformal continuing education. Given recommendations for the head of educational school for the choice of nonformal education resources. This approach to professional competence development of elementary school teachers is important for every wise head of educational branch by helping teachers to make his own good professional way.

Key words: professional competence, development of professional competence, management of professional competence development, nonformal education, resources of professional competence development, stages of professional competence development, continuing education, lifelong education.

УДК 378:37.011.3-051:74:008-028.22

DOI <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-69.49>

Рубель І. С.

**АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Стаття присвячена проблемі професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва – формуванню візуальної культури. Визначено, що візуальна культура є важливішим складником загальної та професійної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Розглянуто компоненти сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва (мотиваційний, когнітивний, естетичний, оцінний), критерії та їх показники, дібрано відповідні методики, що використовувалися в ході експериментальної роботи. Для оцінювання сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва використовувалася діагностувальна процедура вивчення ступеня прояву показників визначених критеріїв, що дало змогу зарахувати їх до того чи іншого рівня (творчий, продуктивний, репродуктивний). Дослідження проблеми розвитку візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва дало змогу побудувати експериментальну модель зазначеного феномена, яка передбачала проведення поетапної цілеспрямованої роботи. Зазначається також, що етапами були теоретичний, практичний, професійно-зорієнтований, на кожному з яких реалізовано такі педагогічні умови: забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін; сприяння розвитку емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва; залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до розв'язання професійно-зорієнтованих завдань у позааудиторний час. Наведено порівняльні дані рівнів сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту. Відзначено позитивні зміни зазначеного феномена в експериментальній групі в значному результаті й менш вираженому в контрольній групі, так доведено її результативність.

Ключові слова: професійна освіта, образотворче мистецтво, професійна культура майбутніх учителів образотворчого мистецтва, культуротворча діяльність, візуальне мислення, креативність, інтерпретаційні вміння, формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Зміст освітньо-професійної програми здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем зі спеціальності 014 «Середня освіта (Образотворче мистецтво)» та навчальних робочих програм передбачає набуття студентами компетентностей естетичного й художнього характеру. Водночас у підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва на сучасному етапі необхідним є формування в них візуальної культури, що є необхідним складником професійної культури. Сформованість візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва розглядаємо як складне особистісно-професійне утворення, що характеризується настановою на здійснення культуротворчої діяльності, досягнення успіху в ній, наявністю сукупності психолого-педагогічних і художніх знань і практичних умінь, візуального мислення та креативності, а також здатності до інтерпретації й оцінювання художньо-творчих продуктів у галузі образотворчого мистецтва та сучасних видів мистецтв.

Майбутньому вчителю образотворчого мистецтва насамперед необхідно навчитися аналізувати твори мистецтва, оцінювати й порівнювати, розуміти їх логічну та емоційно-почуттєву структуру, усвідомлювати зміст і підтекст, що вони несуть у собі. Натомість формуванню візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва не приділено належної уваги в змісті розглянутих програм.

Візуальна культура в соціальному аспекті досліджувалася в наукових працях таких учених-мистецтвознавців, як О. Авраменко, З. Алфьорова, О. Петрова, М. Протас, Г. Складенко, О. Федорук; теорія медіамистецтв відображена в працях В. Бурлаки, Г. Вишеславського, І. Зубавіної, Л. Макович, К. Паул, Н. Пригодич, В. Сидоренка, О. Соловйова, Н. Філоненко та ін.

Учені й дослідники (П. Виноградов [1], С. Зорін [2], О. Калашнікова [3], Л. Масол [4], Л. Масімова [5], О. Мехоношина [6]), які розглядають сутність візуальної культури особистості, доцільність застосування різноманітних методик щодо розвитку візуальної культури дітей шкільного віку та студентів художньо-педагогічних спеціальностей, вплив медіазасобів на формування особистості, зазначають, що, опиняючись у віртуальному інформаційному просторі з вируючими текстами, музикою, яскравими образами, символами, схемами, анімацією, рекламою, без упровадження певної роботи, без координації та спрямування, учнівська і студентська молодь не здатні самостійно навчитися грамотно оперувати можливостями означеної культури (ЗМІ, ТБ, Інтернет, реклама, медіамистецтва тощо).

Варто зазначити, що питання формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва недостатньо висвітлено в сучасній педагогіці. І саме тут відкриваються широкі перспективи для різних досліджень щодо підвищення педагогічної ефективності діяльності закладів вищої освіти в цьому напрямі й упровадження експериментальної роботи з формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Метою статті є аналіз результатів експериментальної роботи з формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної освіти.

Констатувальний етап дослідження здійснювався з метою формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, визначення якісних і кількісних характеристик означеного процесу в ході професійної підготовки. У констатувальному етапі експерименту взяли участь студенти художньо-графічних факультетів Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (102 особи, що становили експериментальну групу) та Криворізького державного педагогічного університету (104 особи, що становили контрольну групу).

Визначені компоненти сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, критерії та їх показники, дібрано відповідні методики, що використовувалися в ході експериментальної роботи (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Компоненти, критерії, показники візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва й методики їх діагностики

Компоненти	Критерії	Показники	Методики
Мотиваційний	Спонукальний	Наявність мотивації на здійснення культуротворчої діяльності	Адаптований питальник Н. Фетіскіна, В. Козлова
		Наявність мотивації на досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності	Тест оцінювання мотивації на досягнення мети, успіху (Т. Елерс)
Когнітивний	Знанневий	Обізнаність із напрямками та видами візуального мистецтва	Картка самооцінки, розроблена автором
		Обізнаність із медіаосвітніми засобами навчання	Картка самооцінки, розроблена автором
Естетичний	Суб'єктивний	Наявність візуального мислення	Прогресивні матриці Дж. Равена, тест І. Якиманської
		Наявність креативності	Фігурний тест П. Торренса, тест на креативність Н. Вишнякової
Оцінний	Аналітичний	Наявність інтерпретаційних умінь	Адаптована картка самооцінки інтерпретаційних умінь І. Ткачук
		Здатність до художньо-естетичного оцінювання творчих продуктів	Адаптована картка самооцінки Ю. Горщенко

Для діагностики сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва виділено показники ознак зазначеної якості за кількістю балів: 4 бали – ознака розвинена яскраво; 3 бали – ознака розвинена середньо; 2 бали – ознака розвинена слабо; 1 бал – ознака розвинена надзвичайно слабо. Середній бал за сукупністю ознак визначав сформованість візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Відповідно до цього, виявлено 3 рівні сформованості візуальної культури: творчий рівень (4–5 балів) – якості проявляються завжди, яскраво, мають розвинений характер; продуктивний рівень

(2–3,9 балів) – якості проявляються майже завжди, але на недостатньому рівні; репродуктивний рівень прояву якості (1–1,9 балів) – якості характеризуються слабким проявом ознак, мають епізодичний характер, вони виявляються дуже рідко чи не виявляються зовсім.

Для оцінювання сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва використовувалася діагностувальна процедура вивчення ступеня прояву показників визначених критеріїв, що дало змогу зарахувати їх до того чи іншого рівня.

Творчий рівень характерний для студентів, які демонструють добрі знання з основ візуальної культури, обізнані у видах і напрямках візуального мистецтва, обізнані з медіаосвітніми засобами навчання, мають високу мотивацію здійснення культуротворчої діяльності, створення власних творчих робіт і продуктів, умотивовані на успішне виконання художньо-педагогічної діяльності, в них високо розвинуто візуальне мислення, вони здатні до пошуку креативних рішень. Майбутні вчителі цього рівня мають розвинені інтерпретаційні вміння щодо творів мистецтва різних історичних відрізків. У студентів яскраво виражені естетичні почуття, а також вони демонструють здатність до оцінювання творчих продуктів з позицій естетики та мистецтва.

Продуктивний рівень притаманний студентам, у яких наявні знання щодо основ візуальної культури, вони розуміються на видах і напрямках візуального мистецтва, а також загалом обізнані з медіаосвітніми засобами навчання. Такі студенти вмотивовані на впровадження культуротворчої діяльності в майбутній професії, а також налаштовані на успішність здійснення художньо-педагогічної діяльності. Проте наявність візуального мислення виражена неповністю, у пошуку креативних рішень спостерігаються труднощі. Загалом студенти цього рівня здатні до адекватної інтерпретації творів мистецтва, натомість вони не завжди вдало оцінюють творчі продукти на позиціях естетики та мистецтва.

Репродуктивний рівень притаманний студентами, які недостатньо обізнані з ґрунтовними поняттями щодо візуальної культури. Майбутні вчителі мають приблизні уявлення щодо видів і напрямів візуального мистецтва, а також не завжди орієнтуються в медіаосвітніх засобах навчання. Такі студенти мають нестійку мотивацію на здійснення культуротворчої діяльності, а також слабку настанову на досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності. Майбутні вчителі цього рівня не мають візуального мислення, креативні рішення приймаються спонтанно й нестабільно, твори мистецтва інтерпретують приблизно й оцінюють художньо-естетичні продукти поверхово.

За результатами констатувального етапу експерименту, що мав на меті визначити рівні сформованості візуальної культури студентів художньо-графічного факультету, побудовано модель формування означеного феномена в майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки, яка передбачала проведення поетапної цілеспрямованої роботи.

Теоретичний етап спрямовано на набуття студентами необхідних знань щодо сутності поняття «візуальна культура», ознайомлення з видами й жанрами візуальних мистецтв і формами прояву візуальної культури, розширення знань із технологічних і жанрових особливостей візуальної культури, усвідомлення значущості візуальної культури в професійній діяльності вчителя образотворчого мистецтва. Засобами реалізації на цьому етапі стали лекції, семінари, диспути, дискусії, міні-лекції, які як ґрунтувалися на поданні навчального матеріалу викладачем під час спецкурсу в межах вивчення психолого-педагогічних і мистецьких дисциплін, так і передбачали самостійну пошуково-дослідницьку діяльність студентів.

Практичний етап передбачав набуття студентами практичних навичок і вмінь щодо формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі викладання спецкурсу «Основи формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва», а також у межах таких дисциплін, як «Педагогіка», «Психологія», «Історія мистецтв», «Композиція». Метою цього етапу було ознайомлення майбутніх учителів з можливостями сприйняття і створення власного художнього продукту, набуття практичних умінь і навичок (виконання вправ, художніх творів, створення реклами, конкурсу творів, написання презентації, проєктів), відпрацювання їх шляхом упровадження активних методів навчання, рольових ігор, вирішення педагогічних завдань, створення об'єктів та міні-виставки, організації роботи з оцінювання творів мистецтва в процесі групової взаємодії.

Професійно-зорієнтований етап передбачав застосування майбутніми вчителями образотворчого мистецтва здобутих знань, умінь і навичок безпосередньо в умовах контакту з творами мистецтва під час створення проєктів, презентацій, відвідування музеїв, виставок і в ході виконання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань, проведення творчих завдань у позааудиторній роботі на заняттях художньо-педагогічного гуртка «Мистецтво».

Під час упровадження моделі формування візуальної культури доведено, що сформованість візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва відбувається ефективно, якщо реалізуються такі педагогічні умови: забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін; сприяння розвитку емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва; залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до розв'язання професійно-зорієнтованих завдань у позааудиторний час.

Зазначимо, що комплексна реалізація педагогічних умов на кожному з етапів експериментальної роботи з формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва впливала на формування визначених компонентів означеного конструкту (мотиваційний, когнітивний, естетичний, оцінний),

сформованість яких оцінювалася за допомогою відповідних критеріїв (спонукальний, знаннєвий, суб'єктивний, аналітичний).

Цілеспрямована робота з формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва здійснювалася зі студентами експериментальної групи впродовж трьох років (2–4 курси) в ході викладання спецкурсу «Основи формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва» і таких навчальних дисциплін, як «Педагогіка», «Психологія», «Історія мистецтв», «Композиція», а також у позааудиторній роботі студентів під час занять художньо-педагогічного гуртку «Мистецтво».

Експериментальна робота передбачала впровадження в експериментальній групі визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов, які мали сприяти оновленню змісту, а також активізації методів і форм організації освітньої діяльності як в аудиторній, так і в позааудиторній час у напрямі формування візуальної культури. У контрольній групі навчання здійснювалося за традиційною програмою, без суттєвих змін і без цілеспрямованої роботи щодо формування візуальної культури.

Після завершення формувального експерименту проведено другий зріз, метою якого було виявлення змін у сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в експериментальних і контрольних групах за методиками, які застосовувалися на констатувальному етапі експерименту.

На підставі одержаних унаслідок проведення вищезазначених діагностик результатів визначено рівні сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва на прикінцевому етапі експерименту. Порівняльні дані рівнів сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльні дані сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва на початковому і прикінцевому етапах експерименту в експериментальних і контрольних групах

Студенти	Етап	Творчий рівень		Продуктивний рівень		Репродуктивний рівень	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ (102 осіб)	Констатувальний етап	17	16,3	47	46	38	37,7
	Прикінцевий етап	41	40,6	52	51,1	9	8,3
КГ (104 особи)	Констатувальний етап	17	16,2	49	47,1	38	36,7
	Прикінцевий етап	27	25,7	53	50,5	24	23,8

Як видно з таблиці 2, в експериментальній групі відбулися значні зміни в результатах рівнів сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва: на творчому рівні результати збільшилися на 24,3 %, на продуктивному – на 5,1 %, на репродуктивному рівні результати зменшилися на 29,4 %. Одержанню таких результатів сприяло проведення цілеспрямованої роботи щодо формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в ході впровадження експериментальної роботи.

У контрольній групі також відбулися певні зміни в результатах формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, однак не дуже значні. Так, на творчому рівні результати збільшилися на 9,5 %, на продуктивному рівні – лише на 3,4 %, на репродуктивному рівні результати зменшилися на 12,9 %.

Висновки. Отже, у ході експериментальної роботи обґрунтовано й апробовано модель формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки, доведено її результативність.

На підставі одержаних результатів доходимо висновку про доцільність реалізації в закладі вищої освіти моделі й експериментальної методики формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки, що передбачає формування та розвиток визначених показників означеного феномена. Також доведено, що формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки буде більш ефективним, якщо в освітній процес закладу вищої освіти впровадити такі педагогічні умови: забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін; сприяння розвитку емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва; залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до розв'язання професійно-зорієнтованих завдань у позааудиторній час.

До перспективних напрямів подальших наукових досліджень зараховано створення й упровадження розширених інтегрованих курсів із формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в зміст закладів вищої освіти.

Використана література:

1. Виноградов П. Н. Психологическая характеристика визуальной культуры личности: функции и условия становления. *Экология визуальности и изобразительное искусство: методологический сборник научно-исследовательского проекта «Экологическая роль изобразительного искусства в условиях интенсивного визуального потока»* / науч. ред. Б. А. Столяров. Санкт-Петербург: ГРМ, 2006. С. 76–88.

2. Зорин С. С., Веретенникова Л. К. Формирование визуальной культуры. Глазов, 2002. 188 с.
3. Калашнікова О. А. Зображальний аспект візуальної мови графічного дизайну (на матеріалі плаката): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.07 «Дизайн». Харків: Харківська держ. акад. дизайну і мистецтв МОН молоді та спорту України, 2011. 20 с.
4. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: методичний посібник. Харків: Друкарня Мадрид, 2015. 178 с.
5. Масімова Л. Г. Візуальна грамотність в системі медіаосвіти. URL: http://sn-philolsocom.crimea.edu/arhiv/2013/uch_26_3filol/029_masi.pdf.
6. Мехоношина О. В. Критерии освоения визуальной культуры в профессиональном художественно-педагогическом образовании. URL: <http://www.art-education.ru/electronic-journal/kriterii-osvoeniya-vizualnoy-kultury-v-professionalnom-hudozhestvenno>.

References:

1. Vinogradov P. N. Psichologicheskaya kharakteristika vizualnoj kultury lichnosti: funkcyu v usloviyah stanovleniya // *Ekologiya vizualnosti i izobrazitelnoe iskusstvo: metodologicheskij sbornik nauchno-issledovatel'skogo proekta «Ekologicheskaya rol izobrazitel'nogo iskusstva v usloviyah intensivnogo vizualnogo potoka»* / Nauch. red. B. A. Stolyarov. – Sankt Peterburg: GRM, 2006. s. 76–88.
2. Zorin S. S., Veretennikova L. K. Formirovanie vizualnoj kultury. – Glazov, 2002. – 188 s.
3. Kalashnikova O. A. Zobrazhalnyj aspekt vizualnoyi movy grafichnogo dyzajnu (na materialy plakata): avtoreferat. ... kand. mystecztvoznnavstva, spec.: 17.00.07 – dyzajn. – Xarkiv: Xarkivska derzh. akad. dyzajnu i mystecztv MON molodi ta sportu Ukrainy, 2011. 20 s.
4. Masol L. M. Xudozhno-pedagogichni texnologiyi v osnovnij shkoli: yednist navchannya i vychovannya: metod. posib. – Xarkiv : «Drukarnya Madryd», 2015. 178 s.
5. Masimova L. G. Vizualna gramotnist v systemi mediaosvity. – URL: http://sn-philolsocom.crimea.edu/arhiv/2013/uch_26_3filol/029_masi.pdf.
6. Mexonoshina O. V. Kriterii osvoeniya vizualnoj kultury v professionalnom xudozhestvenno-pedagogicheskomo obrazovanii. – URL: <http://www.art-education.ru/electronic-journal/kriterii-osvoeniya-vizualnoy-kultury-v-professionalnom-hudozhestvenno>.

Rubel I. S. Analysis of results of experimental work on the formation of visual culture of future fine arts teachers in the process of their professional training

The article is devoted to the problem of the professional training of future fine arts teachers notably the formation of visual culture. It is determined that a visual culture is an important component of the general and professional culture of a future fine arts teacher. The components of the formation of the visual culture of future fine arts teachers (motivational, cognitive, aesthetic evaluative) are reviewed as well as criteria and their indicators; there have been identified the corresponding methods used during the experimental work. In order to estimate the formation of the visual culture of future teachers of fine arts, it was used a diagnostic procedure for studying the degree of manifestation of certain criteria indicators, which allowed them to be attributed to one of the following levels (creative, productive, reproductive). The study of the visual culture development problem of future fine arts teachers provided an opportunity to construct an experimental model of this phenomenon that involved the implementation of staged and targeted work. It is also noted that the stages were theoretical, practical and professionally-oriented; the following pedagogical conditions were realized on each stage: providing of integration of professional as well as psychological and pedagogical disciplines; an assistance in development of students' emotional and sensory sphere by means of visual art; an attraction of future teachers of fine arts to the solution of professionally-oriented tasks in extra-curricular time. There have been given the comparative data on the levels of formation of the visual culture of future fine arts teachers based on ascertaining and final stages of the experiment. There have been defined positive changes of this phenomenon expressed in a significant result in the experimental group and less manifested in the focus group, thus its effectiveness was proved.

Key words: professional education, fine arts, professional culture of future fine arts teachers, culture-making activity, visual thinking, creativity, interpretive skills, formation of visual culture of future fine arts teachers.